

سرافاز

همچنین، برای تقویت و افزایش توان خود برای رقابت در بخش تجارت خارجی، یارانه‌های هنگفتی برای صادرات در نظر گرفتند. نتیجه این اقدامات به صورت زوال تدریجی تجارت بین‌الملل رخ نمود تا اینکه کشورها به ناچار در پی اصلاحات تجاری، در راستای آزادسازی بازرگانی خارجی، برآمدند؛ اما به رغم پی‌گیری‌های بسیار، به نتیجه‌ای نرسیدند. نتیجه این پی‌گیری‌ها، در ۳۰ اکتبر سال ۱۹۹۷ اصلاحاتی اساسی بود که در چارچوب معاهده بین‌المللی گات صورت گرفت. گات با گذشت سالها، تجارت خارجی کشورهای عضو از راه زدودن تبعیض‌های تجاری و موانع گمرکی سامان داد، اما با گذشت زمان، پدید آمدن برخی مشکلات، از جمله پدیده دامپینگ، تقلب در علامت تجاری، به کار گرفته شدن اختراعاتی مخترعان یک کشور در کشورهای دیگر و... تبدیل گات به یک سازمان تجارت را اجتناب‌ناپذیر ساخت. از این رو، سازمان جهانی بازرگانی برای رفع این مشکلات در سال ۱۹۹۵ تأسیس شد. این سازمان را که هدفش رشد و توسعه اقتصادی کشورهای عضو از راه افزایش رقابت جهانی است، در واقع باید نمونه تکامل یافته گات دانست؛ زیرا افزون بر تجارت خارجی کالا در قالب گات، «موافقتنامه عمومی تجارت خدمات»^۲ و «موافقتنامه حمایت از حقوق مالکیت فکری»^۳ را نیز در بر می‌گیرد. اکنون بیش از ۹۰ درصد تجارت بین‌المللی را کشورهای عضو سازمان جهانی بازرگانی در دست دارند و این موضوع گویای آن است که این سازمان نقش گسترده‌ای در ساماندهی و تعیین تجارت جهانی دارد. در این سازمان جهانی بازرگانی تصمیم‌های تجاری بر اساس آرای اعضاء گرفته می‌شود و هر عضو صرف نظر از سهمش در تجارت خارجی، یک رأی دارد. مهمترین وظایف سازمان جهانی بازرگانی به این شرح است:

- ۱- بررسی و جهت‌دهی به سیاستهای بازرگانی در تجارت بین‌الملل.
- ۲- همکاری و هماهنگی با صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی برای تأمین خواستها و تحقق هدفهای سازمان.
- ۳- آسان‌سازی توافقهای تجاری چند جانبه کشورهای عضو در چارچوب مقررات سازمان.

با توسعه روز افزون ارتباطات و مبادلات بین‌المللی و نیز تلاش کشورهای برای افزایش سهمشان در این ارتباطات و مبادلات، استراتژیهای «جهانی شدن» به طور عام و عضویت در «سازمان جهانی بازرگانی» به طور خاص، روز به روز اهمیت بیشتر می‌یابد. در واقع، عضویت در سازمان جهانی بازرگانی، پیش‌فرض لازم برای پیوستن به استراتژی جهانی شدن است؛ از این رو، حضور موفق یک کشور در سازمان جهانی بازرگانی، جایگاهی برای آن کشور در روند جهانی شدن پدید می‌آورد و برعکس. بنابراین، کشورهایی که هنوز به عضویت این سازمان در نیامده‌اند، باید با تأمل و دقت کافی تصمیم به عضویت بگیرند؛ زیرا، با توجه به شرایط سیاسی و اقتصادی حاکم بر روابط بین‌الملل، کسب تجربه و انتخاب مبتنی بر آزمون و خطا، دیگر مقذور نیست. در این مقاله سعی شده است با معرفی سازمان جهانی بازرگانی و شرایط و مزایای عضویت در آن و نیز تبیین جایگاه ایران در تجارت بین‌الملل، برخی از پیامدهای عضویت در این سازمان و راهکارهای لازم برای دستیابی به این هدف، بیان شود.

سازمان جهانی بازرگانی

در سال ۱۹۲۹ با سقوط بورس سهام در نیویورک، نشانه‌هایی از کساد اوضاع تجارت بین‌الملل آشکار شد و در پی آن، کاهش دستمزدها و گسترش بیکاری در بیشتر کشورها، زمینه یک بحران بزرگ اقتصادی را پدید آورد. انفجار این بحران در سطح بین‌الملل، هنگامی بود که آمریکا جریان پرداخت وام به کشورهای اروپایی را قطع کرد. همزمان با این اقدام آمریکا در سال ۱۹۲۹، قدرت خرید پول بیشتر کشورها کاهش یافت و قیمت‌های داخلی و بین‌المللی به شدت سقوط کرد.^۱ در پی آن، تجارت بین‌الملل به گونه‌ای شگفت‌انگیز تضعیف شد. با این حال، کشورهای اروپایی ناگزیر از اتخاذ سیاستهای تجاری در راستای استقرار و تثبیت ناسیونالیسم اقتصادی^۴ شدند؛ یعنی، با ایجاد موانع تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای در صدد حمایت از صنایع داخلی خود برآمدند؛

عضویت در سازمان جهانی بازرگانی

خسرو عزیزی
عضو هیات علمی دانشگاه آزاد
اسلامی تبریز

۴- زمینه‌سازی گفتگوهای چندجانبه برای کاهش و کنترل حمایت‌کشورها از صنایع داخلی‌شان، با تعیین تعرفه‌های بالا و سوسید بر صادرات و نیز محدودیتهای مقداری.

۵- رسیدگی به اختلافهای تجاری کشورهای عضو و داوری برای حل این اختلافها.

شرایط عضویت در سازمان جهانی بازرگانی

عضویت در سازمان جهانی بازرگانی مستلزم داشتن شرایطی با جنبه‌های عمومی و اختصاصی است. شرایط عمومی عضویت که مبادی ورود به سازمان را تعیین می‌کند، عبارت است از:

۱- داشتن سیاستهای تجاری شفاف؛ یعنی، ضوابط و مقررات صادرات و واردات به آسانی و در کمترین زمان، از راه انتشار و به اندازه کافی در اختیار همگان قرار گیرد.

۲- قطع حمایت‌های دولتی و تعدیل سیاستهای اقتصادی با حذف سوسیدهای صادراتی. البته ممکن است با جلب نظر و گرفتن اجازه از اعضا، برخی از یارانه‌ها تا حدودی پرداخت شود. در واقع، قطع شدن حمایت‌های دولتی آنقدر مورد تأکید سازمان جهانی بازرگانی است که از مجموع ۲۲۰۰ ماده مربوط به مقررات عضویت، ۱۵۰۰ ماده آنها ضرورت حذف این حمایت‌ها را بیان می‌کند.^۷

۳- کشور عضو ملزم است که محموله‌ها و وسائل حمل و نقل کشورهای عضو را هنگامی که مقصد آنها کشور دیگر است، از داخل مرزیشان آزادانه عبور دهد.

۴- تعدیل و تبدیل محدودیتهای مقداری به تعرفه‌های گمرکی یا حذف و مرز مشخص و محدود.

۵- مناطق آزاد تجاری وابسته یا تحت کنترل هر کشور عضو باید تابع مقررات سازمان باشند.

۶- تخفیف‌ها و امتیازها باید همه‌اعضای را دربرگیرد. یعنی دادن تخفیف یا امتیاز به یک عضو مقدر نیست، مگر اینکه آن تخفیف یا امتیاز به همه اعضا داده شود. این شرط مبتنی بر «قاعده دول کامله‌الوداد» است.^۸ البته ممکن است گاهی وقتها و در شرایط استثنایی، اجازه دادن امتیاز یا تخفیف در رابطه با قرارداد با کشورهای غیر عضو داده شود.^۹

۷- اصلاح تدریجی ساختار اقتصادی کشورهای عضو بر اساس نظام بازار آزاد.

افزون بر این شرایط، گاهی وقتها کشورهای عضو، با توجه به وضع خاص آنها، می‌بایست شرایطی را که از سوی سازمان تعیین می‌شود، بپذیرند؛ شرایطی که آنها را شرایط خاص می‌نامند.

جایگاه ایران در تجارت بین‌الملل

سیاستهای تجاری ایران از سالهای گذشته تاکنون، نشانه‌هایی آشکار از حمایت‌گرایی دولت در ابعاد اقتصادی و سیاسی، در راستای استراتژی جایگزینی واردات داشته و این حمایت‌گرایی در بُعد اقتصادی، به شیوه‌های گوناگون، صورت گرفته است.

۱- وضع حقوق گمرکی و سود بازرگانی بالا در برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، توجه خاصی به حذف پاره‌ای از محدودیتهای صادرات و واردات شده است، اما در عمل افزایش حقوق گمرکی و سود بازرگانی زمینه را برای اعمال سیاستهای آزادسازی تجاری ناهموار کرده است. این ناهمواری در جدول شماره یک به صورت فراوانی نرخهای تعرفه در سالهای ۱۳۷۵ و ۱۳۸۰ مورد مقایسه قرار گرفته است.

این جدول بیانگر آن است که سیاستهای

□ عضویت در سازمان

جهانی بازرگانی، پیش‌فرض لازم برای پیوستن به جهانی شدن است؛ اما کشورهای که هنوز به عضویت این سازمان در نیامده‌اند، باید با تأمل و دقت کافی تصمیم به عضویت بگیرند، زیرا با توجه به شرایط سیاسی و اقتصادی حاکم بر روابط بین‌الملل، دیگر کسب تجربه و انتخاب مبتنی بر آزمون و خطا، مقدر نیست.

جدول ۱: مقایسه فراوانی نرخهای تعرفه در سالهای ۱۳۷۵ و ۱۳۸۰

سال	نرخ تعرفه بر حسب درصد					
	۰.۵	۶.۱۵	۱۶-۲۵	۲۶.۵۰	۵۱-۱۰۰	بالای ۱۰۰
۱۳۷۵	۱۹	۱۹	۲	۸	-	-
۱۳۸۰	۵	۳	۳	۱۳	۱۵	۱۰

منبع: سرفراز، لیلیا- بررسی مواعق قانونی پیوستن ایران به سازمان جهانی بازرگانی، با نگرش بر سیاستهای بازرگانی در زمینه ماشینها و دستگاههای برقی، «اطلاعات سیاسی-اقتصادی»، شماره ۱۷۸-۱۷۷، ص ۲۰۵

غیرقانونی به صورت قاچاق کالا فراهم آورده است. جدول ۳ نشان دهنده ارزش پرونده‌های تشکیل شده مربوط به کالاهای قاچاق در سالهای ۱۳۸۰ و ۱۳۸۱ است.

جدول ۳: ارزش پرونده‌های تشکیل شده

قاچاق و جریمه تعیین شده

(ارقام به میلیون ریال)

سال	ارزش پرونده‌ها	جریمه تعیین شده
۱۳۸۰	۷۷۴/۶۵۶	—
۱۳۸۱	۱/۷۴۲/۸۰۰	۷۸۹/۲۰۰

منبع: روزنامه اطلاعات، مورخ ۸۲/۱/۳۰، گزارش گمرک ایران

ارزش پرونده‌های تشکیل شده قاچاق در سال ۱۳۸۱ نسبت به سال ۱۳۸۰ معادل ۱۴۰/۵ درصد رشد داشته است. این موضوع علاوه بر آثار مخرب اقتصادی، از لحاظ اجتماعی نیز نشانه گریز از قانون است. البته اگر جرائم تعیین شده این گونه پرونده به طور کامل وصول شود، هم مبلغی را نصیب خزانه دولت می‌کند و هم از لحاظ اعمال سیاستهای تأدیبی بسیار مؤثر است. شاخص دیگری که نشان دهنده شدت حمایت‌گرایی سیاستهای تجاری کشور است، نسبت مالیات بر واردات به کل درآمدهای مالیاتی دولت است. این نسبت در جدول ۴ محاسبه شده است.

جدول شماره ۴ نشان می‌دهد که نسبت مالیات بر واردات به کل درآمدهای مالیاتی دولت در سالهای ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۹ تغییر چندانی نداشته و نزدیک به ۲۵ درصد بوده است؛ یعنی حدود یک چهارم از درآمدهای مالیاتی کشور مالیات واردات کالا بوده است. سهم بالای مالیات بر واردات در کل

تجاری ایران در سال ۱۳۸۰ نسبت به سال ۱۳۷۵ از ماهیت حمایت‌گرایی شدیدتری برخوردار بوده است. در واقع، این حمایت‌گرایی حاکی از تأکید مقامات اقتصادی کشور بر استراتژی جایگزینی واردات است. در حالی که اجرای این استراتژی با اعمال سیاستهای آزادسازی تجاری مانع‌الجمع است. علاوه بر افزایش نرخهای تعرفه گمرکی، در سالهای اخیر، سود بازرگانی هم از رشد قابل توجهی برخوردار بوده است. بر پایه قانون صادرات و واردات کشور، سود بازرگانی عنوانهای گوناگونی را در بر می‌گیرد؛ از جمله: عوارض گمرکی، حق ثبت سفارش، حق انحصار، مابه‌التفاوت سازمان حمایت از مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان، عوارض هوایی، عوارض بندری، عوارض بهداری و...

سود بازرگانی با تصویب هیأت وزیران دریافت می‌شود و نرخ آن متناسب با شرایط اقتصادی کشور و نیازمندیهای جامعه است. بنابراین، نرخ این سود از انعطاف‌پذیری بالایی برخوردار است. جدول شماره ۲ مقدار حقوق گمرکی و سود بازرگانی و دیگر دریافتی‌های گمرکی را در سالهای ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸ نشان می‌دهد.

افزایش شدید سود بازرگانی و دیگر دریافتی‌های گمرکی و به طور خلاصه، افزایش شدید مالیات بر واردات در آن سالها (جدول ۲) برخلاف شرایط عمومی موضوعه در قوانین و مقررات سازمان جهانی بازرگانی است. افزون بر این، سیاستهای تجاری اعمال شده در اقتصاد ایران، در قالب محدودیتهای مقداری و ممنوعیت ورود برخی از کالاها و افزایش فشارهای مالیاتی بر واردکنندگان، زمینه را برای ورود کالاها از راههای

□ چون ایران يك کشور واردکننده عمده محسوب می‌شود، باید تأمل بیشتری در مسئله عضویت در سازمان جهانی بازرگانی به عمل آید؛ زیرا، با توجه به چگونگی موازنه بازرگانی کشور، انتظار بر خورداری از مزایای عضویت در این سازمان اکنون نامعقول می‌نماید.

جدول ۲: حقوق گمرکی، سود بازرگانی و سایر دریافتیهای گمرکی (سالهای ۷۸-۱۳۷۴)

ارقام به میلیارد ریال

سال	حقوق گمرکی	سود بازرگانی	سایر	جمع (مالیات بر واردات)
۱۳۷۴	۲/۷	۷۸۹/۲	۴۵۷/۵	۱۲۴۹/۴
۱۳۷۵	۵۰۴/۱	۱۰۳۲/۴	۱۳۹۷/۹	۲۹۳۴/۴
۱۳۷۶	۷۵۳	۱۳۰۱/۷	۲۲۳۴/۵	۴۲۸۹/۲
۱۳۷۷	۷۶۴/۹	۱۷۷۲/۷	۱۸۹۴/۳	۴۴۳۱/۹
۱۳۷۸	۶۲۶/۶	۲۴۱۹	۲۷۵۹/۵	۵۸۰۵/۱

منبع: سالنامه آماری کشور، سال ۱۳۷۹

جدول ۶: مالیات بر واردات، کل درآمد مالیاتی دولت و نسبت مالیات بر واردات به کل درآمد مالیاتی دولت

(ارقام به میلیارد ریال)

سال	مالیات بر واردات	کل درآمد مالیاتی دولت	نسبت مالیات بر واردات به کل درآمد مالیاتی دولت
۱۳۷۴	۱۲۴۹/۱	۷۳۵۰/۸	٪۱۷
۱۳۷۵	۲۹۳۴/۴	۱۲۶۰۸/۴	٪۲۳/۳
۱۳۷۶	۳۲۸۹/۲	۱۷۴۰۵/۸	٪۲۴/۶
۱۳۷۷	۴۴۳۱/۹	۱۸۷۷۴/۶	٪۲۳/۶
۱۳۷۸	۵۸۰۵/۸	۲۵۹۶۹/۲	٪۲۲/۳
۱۳۷۹	۷۹۴۷/۷	۳۲۸۴۲/۸	٪۲۴/۲

منابع: (۱) سالنامه آماری کشور، سال ۱۳۷۹ و (۲) نر از نامه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، سال ۱۳۷۹

□ عضویت در سازمان

جهانی بازرگانی راه را برای

افزایش واردات هموار

می سازد؛ از این رو، می توان

پنداشت که

مصرف کنندگان از کالاهای

خارجی بسیار استقبال کنند

و این روی آوری، سبب

کمبود تقاضای مؤثر برای

بسیاری از کالاهای داخلی

شود؛ در نتیجه، نیروی

انسانی شاغل در برخی از

صنایع داخلی با تحدید یا

تعديل مواجه خواهد شد،

در حالی که مسئله اشتغال

اکنون مهمترین دغدغه

اقتصادی و اجتماعی کشور

است.

تسهیلات پرداختی، به پیشنهاد وزارت بازرگانی و با تصویب هیأت وزیران به صادرکنندگان بپردازد.^{۱۱} همچنین در برنامه سوم توسعه توجه خاصی نسبت به افزایش صادرات غیر نفتی شده است. از جمله اینکه حقوق گمرکی و سود بازرگانی دریافتی از محل واردات مواد اولیه و واسطه‌ای مورد استفاده در تولید کالاهای صادراتی، پس از صدور این کالاهای صادراتی، مسترد می‌شود. علاوه بر این، صادرات کالاهای خدمات‌چندان در جنبه بوروکراسی و تشریفات گمرکی قرار نمی‌گیرند. به گزارش مرکز توسعه صادرات کشور، اخیراً نیز برای افزایش و توسعه صادرات غیر نفتی، مبلغ هزار میلیارد ریال، به عنوان پاداش، برای صادرکنندگان در نظر گرفته شده است. به هر حال، این موارد دلالت بر پرداخت سوبسیدهای کلان برای تشویق صادرات دارد.

مزایای عضویت در سازمان جهانی بازرگانی

سازمان جهانی بازرگانی بر پایه تئوری‌های آزادسازی تجاری پدید آمده و فرض اساسی در تجارت بین‌الملل این است که آزادسازی تجاری رقابت‌های جهانی را برای تولید بیشتر و بهبود کیفیت محصولات افزایش می‌دهد. به عبارت دیگر، هر کشوری که در صحنه رقابت‌های بین‌المللی وارد شود، مجبور است برای اینکه بازنده نباشد، منابع تولیدی خود را به صورت کارا تخصیص دهد و در فعالیتهای تولیدی‌اش حساب شده عمل کند. در بُعد تئوری، مزایای متعددی برای عضویت در سازمان جهانی بازرگانی متصور است، اما در عمل، پیچیدگی‌های دنیای واقعی و شرایط اقتصادی

درآمدهای مالیاتی، از یک سو حاکی است که واردات مبنای قابل توجهی برای تأمین مالی دولتی بوده است و از سوی دیگر نقش مؤثر دولت را در حمایت از صنایع داخلی نشان می‌دهد.

۲- اعمال محدودیتهای مقدراری. در قانون صادرات و واردات کشور، کالاهای صادراتی و وارداتی به سه گروه تقسیم شده‌اند. گروه اول دربرگیرنده کالاهای مجاز است که واردات و صادرات آنها با رعایت مقررات موضوعه، نیاز به دریافت مجوز ندارد.

گروه دوم دربرگیرنده کالاهای مشروط است که واردات و صادرات آنها علاوه بر رعایت مقررات گمرکی، نیاز به کسب مجوز خاص دارد.

گروه سوم نیز دربردارنده کالاهای ممنوع را دربرمی‌گیرد؛ یعنی کالاهایی که از لحاظ شرعی ممنوعیت صادرات و واردات دارند. علاوه بر کالاهای ممنوع، دولت می‌تواند بنا به مقتضیات و شرایط خاص زمانی، صدور یا ورود برخی از کالاهای ممنوع اعلام کند. واردات انواع نوشابه‌های خارجی، اسباب‌بازی، سیگار، شکلات، آدامس و مانند آنها را قانون ممنوعیت ورود برخی از کالاهای غیر ضروری، ممنوع اعلام کرده است و واردکنندگان این کالاهای مشمول قانون مجازات مرتکبین قاچاق می‌شوند.^{۱۲} اخیراً هم واردات چای، یخچال و برخی از قطعات لوازم برقی ممنوع شده است.

۳- سوبسیدهای صادراتی. به موجب قانون مقررات صادرات و واردات کشور، دولت می‌تواند هر سال و جوهی را با عنوان تشویق صادرات در بودجه سنواتی منظور کند و به صورت کمک سود

گیرد، محصولات و خدمات ارزاتر در اختیار آن کشور قرار می‌گیرد. همچنین اگر کشوری مبادرت به انتقال سرمایه به دیگر کشورها کند، از راه ضریب تکاثری مربوطه، رشد اقتصادی خود را افزایش می‌دهد.

۹- کاهش بوروکراسی و تشریفات گمرکی و حذف مقررات پیچیده و زائد.

۱۰- کاهش مبادلات غیر قانونی در قالب قاچاق کالا.

۱۱- برخورداری برخی از صنایع داخلی از مزایای بازدهی فزاینده نسبت به مقیاس تولید.

۱۲- حفظ حقوق مالکیت فکری برای کشورهای عضو. این حقوق در نتیجه ابداعات، اختراعات و خلاقیت‌های فکری در حوزه‌های گوناگون علمی، صنعتی و هنری ایجاد می‌شود.

۱۳- استفاده متقابل کشورهای عضو سازمان از سیاستهای اقتصادی یکدیگر. هر کشور عضو ناچار است که سیاستهای اقتصادی اش را به گونه‌ای تنظیم کند که در سطح بین‌الملل دارای بازتاب مثبت باشد تا بتوان رقابتی خود را از دست ندهد.

۱۴- ایجاد اشتغال. البته این موضوع برای کشورهایی مصداق دارد که سهم صادرات آنها در تجارت خارجی بیش از سهم وارداتشان باشد.

حاکم بر کشورها و همچنین آثار متقابل سیاستهای تجاری کشورهای عضو بر یکدیگر، ممکن است مانع از دستیابی به این مزایا شود. به هر حال برخی از مزایای عضویت در این سازمان را به این شرح می‌توان برشمرد:

۱- گسترش دامنه انتخاب مصرف کنندگان به سبب تنوع کالاهای قابل دسترس

۲- افزایش رفاه مصرف کنندگان با کاهش قیمت کالاهای وارداتی و کالاهای جانشین این کالاها

۳- کسب اطلاعات فنی از راه توسعه ارتباطات.

۴- ایجاد سهولت در واردات تکنولوژی.

۵- دقت در تخصیص بهینه منابع تولیدی از راه کشف مزیت‌های نسبی بالقوه و بهره‌برداری بیشتر از مزیت‌های نسبی بالفعل.

۶- افزایش فعالیت‌های پژوهشی برای ابداع و نوآوری در تولید کالاها و ارائه خدمات با کیفیت بالا و کمیت کافی.

۷- به کارگیری منابعی که به سبب کمبود تقاضای مؤثر برای محصولات منتج از آنها اکتدو بی استفاده مانده‌اند. بخشی از این کمبود تقاضا از راه افزایش صادرات تأمین می‌شود.

۸- آزادی بیشتر ورود و خروج سرمایه برای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی. در این حالت، اگر سرمایه‌گذاری خارجی در داخل کشور صورت

□ عضویت ایران در سازمان جهانی بازرگانی، با توجه به مزایای آن و نیز انتقادهایی که در این زمینه مطرح است، در جنبه پیچیده فرآیند تصمیم‌گیری قرار گرفته است. اهمیت موضوع به اندازه‌ای است که ریسک توئسل به روشهای آزمون و خطا در فرآیند تصمیم‌گیری به هیچ وجه قابل توجیه نیست.

جدول ۵: صادرات غیر از نفت و گاز، واردات و رشد مازاد واردات نسبت به صادرات غیر از نفت و گاز

(ارقام به میلیارد ریال)

سال	صادرات غیر از نفت و گاز	واردات	مازاد واردات نسبت به صادرات غیر از نفت و گاز	رشد مازاد واردات نسبت به صادرات غیر از نفت و گاز
۱۳۷۰	۴۰۳۷	۱۰۰۴۱	۶۰۰۴	-
۱۳۷۱	۴۵۶۶	۱۲۶۶۶	۸۱۰۰	٪۳۴/۸
۱۳۷۲	۶۶۶۱	۲۱۷۸۷	۱۵۱۲۶	٪۸۶/۷
۱۳۷۳	۸۹۴۱	۲۲۵۴۱	۱۳۶۰۰	٪۱۰
۱۳۷۴	۱۱۱۴۵	۲۴۶۸۶	۱۳۵۴۱	٪۰/۴
۱۳۷۵	۱۰۹۰۸	۳۱۷۴۳	۲۰۸۳۵	٪۵۳/۹
۱۳۷۶	۱۰۳۵۰	۳۳۳۵۰	۲۲۰۰۰	٪۵/۶
۱۳۷۷	۱۹۹۵۲	۵۲۳۹۶	۳۲۴۴۴	٪۴۷/۴
۱۳۷۸	۳۲۲۱۱	۶۲۱۵۶	۲۹۹۴۵	٪۷/۷
۱۳۷۹	۳۸۳۹۶	۸۹۰۳۶	۵۰۶۴۰	٪۶۹/۱
۱۳۸۰	۳۱۰۳۶	۱۴۲۱۰۳	۱۱۱۰۶۷	٪۱۱۹/۳
۱۳۸۱	۳۵۰۴۰	۱۶۷۸۲۳	۱۳۲۷۸۳	٪۱۹/۶

منابع: (۱) سالنامه آماری کشور، سال ۱۳۸۰ (از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۹) و (۲) روزنامه اطلاعات، اطلاعات اقتصادی، مورخ ۸۲/۱/۳۰ (سالهای ۱۳۸۰ و ۱۳۸۱)

پیامدهای عضویت ایران در سازمان جهانی بازرگانی با توجه به شرایط امروز اقتصاد کشور

عضویت ایران در سازمان جهانی بازرگانی با ساختار کنونی اقتصاد کشور، پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بسیار دارد؛ اما در این مقاله فقط پیامدهای اقتصادی آن نقد و بررسی می‌شود. این پیامدها را به این شرح می‌توان تبیین کرد:

۱- عدم برخورداری از مزایای عضویت در سازمان. معمولاً کشورهای صادرکننده بیش از کشورهای واردکننده از مزایای عضویت در سازمانهای تجارت جهانی بهره‌مند می‌شوند. ایران فقط در صادرات نفت مزیت نسبی قابل توجه دارد در حالیکه این کالا از شمول قوانین و مقررات سازمان جهانی بازرگانی خارج است. بنابراین، لازم است که در تحلیل این بخش صادرات غیرنفتی مدنظر قرار گیرد. در جدول ۵ مبلغ صادرات غیر از نفت و گاز و واردات کشور در سالهای ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۱ آمده است. در این جدول، ستون مازاد واردات بر صادرات غیر از نفت و گاز، آشکارا بیانگر این است که از دیدگاه سازمان جهانی بازرگانی، کشور ما یک کشور واردکننده عمده محسوب می‌شود.

ستون آخر جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که مازاد واردات نسبت به صادرات غیر از نفت و گاز در بیشتر سالها رشد نامنظم و قابل توجه داشته است؛ بویژه در سه سال اخیر این رشد بیانگر سهم بالای واردات در تجارت خارجی کشور است؛ بنابراین، با توجه به اینکه ایران یک کشور واردکننده عمده محسوب می‌شود، باید تأمل و دقت بیشتری در مسئله تقاضای عضویت شود، زیرا با این وضع موازنه بازرگانی کشور، انتظار برخورداری از مزایای عضویت در سازمان جهانی بازرگانی، نامعقول می‌نماید.

۲- تحدید اشتغال. چون عضویت در سازمان جهانی بازرگانی راه را برای افزایش واردات هموار می‌سازد، می‌توان پنداشت که مصرف‌کنندگان از کالاهای خارجی بسیار استقبال می‌کنند و این سبب کمبود تقاضای مؤثر برای بسیاری از کالاهای

داخلی می‌شود؛ در نتیجه، وضعیت نیروی انسانی شاغل در برخی از صنایع داخلی با تحدید یا تعدیل مواجه خواهد شد. در حالیکه در این شرایط اقتصادی کشور، مهمترین دغدغه اقتصادی و اجتماعی مردم و دولت مسئله اشتغال است.

۳- کاهش ظرفیت بالفعل عوامل تولید در برخی از صنایع داخلی. با توجه به فرهنگ مصرفی حاکم بر جامعه، واقعیت این است که مصرف‌کنندگان بر پایه عادت یا تجربه، کالاهای صنعتی خارجی را از لحاظ کیفیت و دوام بر کالاهای داخلی ترجیح می‌دهند. از سوی دیگر، با پیوستن ایران به سازمان جهانی بازرگانی، کالاهای خارجی آسانتر وارد کشور می‌شود و با قیمت نسبتاً پایین‌تر در اختیار مصرف‌کنندگان قرار می‌گیرد. این کالا جانشینهای بسیار خوبی هم برای کالاهای داخلی هستند؛ از این رو بازارهای داخلی را اشباع می‌کنند؛ در نتیجه زمینه‌رکود صنایع داخلی را پدید می‌آورند و در پی این جریان، برخی از صنایع داخلی به ناچار باید ظرفیت بالفعل خود را کاهش دهند.

۴- کاهش درآمدهای مالیاتی دولت. به رغم تلاش دولت برای استفاده کامل از ظرفیت مالیاتی کشور و اتکاء بودجه عمومی به درآمدهای مالیاتی، عضویت در سازمان جهانی بازرگانی مستلزم لغو مالیات بر واردات است. از سوی دیگر سهم مالیات بر واردات در کل درآمدهای مالیاتی دولت بسیار بالا است و کاهش شدید یا حذف مالیات بر واردات، دولت را ناچار می‌کند که برای جبران کاهش ظرفیت مالیاتی، بار مالیاتی اقشار مختلف مردم را افزایش دهد. اگر این افزایش بار متناسب با اصل «توانایی پرداخت»، در بین مؤدیان مالیاتی توزیع نشود، به آسیب‌پذیری گروه‌های خاصی در جامعه می‌انجامد.

۵- تحدید سیاستهای مالی. اعمال سیاستهای مالی به مفهوم تغییر در دریافتها یا پرداختهای دولت، روش مؤثر و خوبی برای تنظیم فعالیتهای اقتصادی در جامعه است؛ زیرا، دولت با این سیاستها می‌تواند برخی از معضلات اقتصادی جامعه، مانند تورم، رکود، بیکاری و... را حل کند. این سیاستها معمولاً در قالب دادن سوبسید یا دریافت مالیات اعمال می‌شوند. دادن سوبسید و دریافت مالیات هم

□ عضویت ایران در سازمان جهانی بازرگانی مستلزم اجرای برخی اصلاحات اساسی و بنیادی است، از جمله: کاهش تدریجی سیاستهای حمایتی، شناسایی مزیت‌های نسبی پنهان، بهبود بخشیدن به کیفیت کالاها، افزایش سرمایه‌گذاری، بهره‌وری نیروی انسانی و توسعه بخش خصوصی برای اصلاح ساختار اقتصادی بر اساس نظام بازار آزاد.

سیاستهای حمایتی در برخی از بخشها ممکن است به اقبال خاصی آسیب جدی وارد کند؛ مثلاً، در بخش کشاورزی، حمایتهای دولتی نهادینه شده است و لغو یا کاهش این حمایتها در کوتاه مدت ممکن نیست. به هر حال، در برنامه چهارم توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور باید حذف سیاستهای حمایت گرای دولتی، بویژه اعمال این سیاستها در قالب سوبسیدهای صادراتی، در دستور کار قرار گیرد تا زمینه لازم برای عضویت در سازمان جهانی بازرگانی فراهم آید.

۲- شناسایی مزیت‌های نسبی پنهان. برای تحقق این امر، لازم است که از دستگاه‌های اجرایی؛ اعم از وزارتخانه‌ها و سازمانها و همچنین نهادهای عمومی غیردولتی، در حوزه فعالیت خود، با پژوهشهای اصولی و علمی، در جهت کشف و ایجاد مزیت‌های نسبی با پشتکار لازم بکوشند. اکنون اقتصاد کشور در تولید فرش، داروهای گیاهی و برخی از صنایع دستی دارای مزیت نسبی آشکار است؛ از این رو، لازم است به بازاریابی و افزایش صادرات این کالاها نیز توجه بیشتر شود.

۳- ارتقای کیفیت کالاهای تولیدی. شرط لازم برای موفقیت کشور در بازارهای جهانی، ارتقای کیفیت محصولات تولید شده است.

با عضویت در سازمان جهانی بازرگانی، در واقع مرزها و موانع ورود و خروج کالاها برداشته می‌شود. در این صورت، کالاهای تولید شده در وهله اول هم از لحاظ قیمت و هم از لحاظ کیفیت باید بتوانند در بازارهای داخلی با کالاهای جانشین خارجی به خوبی رقابت کنند و در وهله دوم در بازارهای خارجی با کالاهای خارجی توان رقابت داشته باشند؛ بنابراین، جلب نظر و رضایت مصرف کنندگان داخلی و خارجی، شرط بقا و دوام در بازارهای داخلی و خارجی است. در این رابطه، دولت باید نقش نظارتی و در عین حال غیرحمایتی خود را با کاربرد استانداردهای کنترل کیفیت، به خوبی ایفاء کند.

۴- افزایش سرمایه‌گذاری. باید در بخشهایی که کشور دارای مزیت نسبی است، بیشتر سرمایه‌گذاری شود. البته تنها افزایش سرمایه‌گذاری کافی نیست و لازم است که افزایش سرمایه‌گذاری همراه با تخصیص بهینه منابع باشد.

اگر در راستای تقویت استراتژی جایگزینی واردات باشد، مغایر با مقررات سازمان جهانی بازرگانی است؛ از این رو، عضویت ایران در این سازمان، مشروط به محدودیت و حذف برخی از سیاستهای مالی دولت است. تحدید سیاستهای مالی دولت در پاره‌ای از موارد، بویژه در قالب حذف سوبسیدهای داده شده در برخی از بخشهای اقتصادی کشور، بویژه بخش کشاورزی، پیامدهای نامطلوب خواهد داشت؛ مثلاً حذف یا کاهش شدید سوبسیدهای داده شده به بخش کشاورزی، مهاجرت روستائیان به شهرها را در پی خواهد داشت.

راهکارهای عضویت ایران در سازمان جهانی بازرگانی

عضویت ایران در سازمان جهانی بازرگانی، با توجه به مزایا و انتقادهای مطرح شده، در جنبه پیچیده فرایند تصمیم‌گیری قرار گرفته است. در پی این فرایند، مشخصاً سر نوشت اقتصادی کشور رقم می‌خورد؛ بنابراین، اهمیت موضوع به حدی است که ریسک توسل به روشهای آزمون و خطا در فرایند تصمیم‌گیری به هیچ وجه قابل توجیه نیست؛ از این رو، با توجه به روند سریع و فراگیر پدیده جهانی شدن و ارتباط لازم و ملزوم بین این پدیده و عضویت در سازمان جهانی بازرگانی، به نظر می‌رسد که کشورهایی که خارج از این سازمان باشند، در پدیده جهانی شدن نیز سهمی ندارند و باید در انزوای اقتصادی، اجتماعی و... بمانند؛ بویژه آنکه می‌بایست بی‌مهریهای سازمان جهانی بازرگانی را در اعمال برخی از سیاستهای تجاری طاقت‌فرسا برای کشورهای غیرعضو، پذیرا باشند و به ناچار تصمیم به عضویت بگیرند. به هر حال، عضویت ایران در سازمان جهانی بازرگانی مستلزم اجرای یک سری اصلاحات اساسی و بنیادی است. این اصلاحات را به صورت راهکارهایی به این شرح می‌توان پیشنهاد کرد:

۱- کاهش تدریجی سیاستهای حمایتی. سیاستهای حمایتی دولت، بویژه سیاستهایی که در راستای تقویت و پشتیبانی از استراتژی جایگزینی واردات است، باید به تدریج حذف شود و به طور مشخص سوبسیدهای صادراتی لغو گردد. حذف

□ شرط لازم برای موفقیت کشور در بازارهای جهانی، بهبود کیفیت محصولات تولید شده است. با عضویت ایران در سازمان جهانی بازرگانی در واقع مرزها و موانع ورود و خروج کالاها برداشته می‌شود. در این صورت، کالاهای تولید شده در وهله نخست هم از لحاظ قیمت و هم از لحاظ کیفیت باید بتوانند در بازارهای داخلی با کالاهای جانشین خارجی به خوبی رقابت کنند و در وهله دوم در بازارهای خارجی توان رقابت داشته باشند؛ بنابراین، جلب نظر و رضایت مصرف کنندگان داخلی و خارجی، شرط پایداری در بازارهای داخلی و خارجی است.

ایران در سازمان جهانی بازرگانی مشروط به پیمودن فرایند خصوصی سازی است.

یادداشت‌ها و منابع

1. Globalization
2. World Trade Organization
۳. سنجر، ابراهیم، «نقش سازمان ملل متحد در توسعه تجارت و قانونمند ساختن آن»، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۱۷۸-۱۷۷
۴. ناسیونالیسم اقتصادی در بُعد تجارت خارجی، ایده‌ای است که بر اساس آن اقتصاد هر کشوری اگر قدرت رقابت در بازارهای جهانی نداشته باشد، باید برای تقویت صنایع داخلی اش، سیاست‌های تجاری حمایت‌کننده را به کار بگیرد.
5. General Agreement On Trade In Service
6. Agreement On Trade Related Aspects Of Intellectual Property Rights (Trips)
۷. ادیب، محمدحسین، «ایران و سازمان تجارت جهانی»، نشر آموزه، اصفهان، ۱۳۷۹.
۸. قاعده کامله الوداد، قاعده‌ای است که به موجب آن، هر گونه امتیاز بازرگانی یا تعرفه‌ای که یک کشور عضو سازمان جهانی بازرگانی، نسبت به هر کشور دیگر عضو اعمال کند، به همه اعضای سازمان قابل تعمیم است.
۹. طلایی، قدرت‌الله، «آثار پیوستن جمهوری اسلامی ایران به سازمان جهانی بازرگانی و تأثیر آن بر صنعت خودروسازی ایران»، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۱۷۳-۱۷۴.
۱۰. قانون ممنوعیت ورود برخی از کالاهای غیر ضرور، مصوبه شماره ۴۲۸۷ مجلس شورای اسلامی، مورخ ۱۳۷۴/۷/۳.
۱۱. قانون معافیت صادرات کالا و خدمات از پرداخت عوارض، مصوبه شماره ۶۱۴ مجلس شورای اسلامی، مورخ ۱۳۷۹/۱۲/۲۷.
12. Buy Back

البته، با توجه به محدود بودن منابع پس انداز داخلی، باید زمینه ورود سرمایه‌های خارجی را از راه سرمایه‌گذاری مستقیم، به صورت مشارکتی یا بیع متقابل^{۱۲} فراهم آورد.

۵. افزایش بهره‌وری نیروی انسانی. بهره‌وری نیروی انسانی در گروه آموزش نیروی انسانی است؛ از این رو، آموزش‌های کافی و اصولی، در قالب برنامه‌های علمی برای افزایش بهره‌وری نیروی انسانی بر اساس نیازهای واقعی جامعه، امری بسیار ضروری است. علاوه بر آموزش که لازمه افزایش بهره‌وری است، باید به عوامل ایجاد انگیزه‌های کار هم توجه بسیار شود. مهمترین پدیده آورنده انگیزه کار، تناسب کار یا دستمزد یا درآمد است؛ بنابراین، بهره‌وری نیروی انسانی از یک سو و درآمد متناسب با تورم جامعه و شرایط کاری از سوی دیگر، هر یک می‌تواند علت یا معلول دیگری باشد؛ از این رو، برای موفقیت در ورود به بازارهای بین‌المللی از راه عضویت در سازمان جهانی بازرگانی، باید راه‌های افزایش بهره‌وری نیروی انسانی در بخش‌های گوناگون اقتصادی، از راه پژوهش‌های علمی شناسایی گردد و به کار گرفته شوند.

۶. توسعه بخش خصوصی برای اصلاح ساختار اقتصادی، بر اساس نظام بازار آزاد. عضویت ایران در سازمان جهانی بازرگانی، تنها وقتی با موفقیت همراه خواهد بود که اصلاحات اقتصادی کشور همسو با ساختار و رویه‌های تجاری این سازمان باشد و چون چارچوب سازمان جهانی بازرگانی بر پایه نظام بازار آزاد استوار است، برای ورود به این سازمان، ناگزیر باید در انتقال بخش اعظم فعالیت‌های اقتصادی از بخش دولتی به بخش خصوصی تسریع شود. به طور کلی، کامیابی

□ کامیابی ایران در سازمان جهانی بازرگانی مشروط به پیمودن فرایند خصوصی سازی است. . . . عضویت ایران در سازمان جهانی بازرگانی تنها وقتی با موفقیت همراه خواهد بود که اصلاحات اقتصادی کشور همسو با ساختار و رویکردهای این سازمان باشد و چون چارچوب سازمان جهانی بازرگانی بر پایه نظام بازار آزاد استوار است، برای ورود به این سازمان ناگزیر باید در انتقال بخش اعظم فعالیت‌های اقتصادی از بخش دولتی به بخش خصوصی تسریع شود.